

VINKO MÖDERNDORFER, VEROVANJA, UVERE IN OBICAJI SLOVENCEV (Narodopisno gradivo). Peta knjiga: Borba za pridobivanje vsakdanjega kruha. Založila in tiskala Tiskarna Družbe sv. Mohorja v Celju, 1946.

Kakor nas informira knjižni oglas založnika v Koledarju Družbe sv. Mohorja za l. 1947, je Vinko Möderndorfer celotno etnografsko gradivo pod naslovom »Verovanja, uvere in običaji Slovencev« porazdelil v pet knjig. Prva knjiga je posvečena slovenskemu »bajeslovju«, druga prikazuje naše »praznike«, tretja »ljudsko medicino«, v četrti so pod naslovom »Življenjski cikel« opisani vsi običaji ob rojstvu, krstu, birni, poroki in smrti itd., zadnja, peta knjiga pa pod naslovom »Borba za pridobivanje vsakdanjega kruha« prikazuje, »kakšen je bil naš mali človek pri svojem vsakdanjem delu, ko se je pehal za sad svojega vsakdanjega dela«. Kot prva iz te velike zbirke slovenskega gradiva je doslej izšla samo peta knjiga.

V svojem uvodu k peti knjigi pravi avtor, »da mora osvobojen narod poznati samega sebe... zato mora biti poučen o svoji materialni in duševni kulturi... zato je treba zbrati vse naše ustno izročilo v zbirko, ki naj bi poleg Štrekljevih Slovenskih narodnih pesmi, zbirke glasbenega folklorja, spisov v slovenski kmečki hiši in ljudski umetnosti, hila temelj za raziskavanje naše družbene vede«. In »zbirka »Verovanja, uvere in običaji Slovencev« v petih knjigah naj bi deloma izpolnila to nalogo«. Hkrati se avtor zaveda nepopolnosti svoje zbirke, ko pravi v uvodu k peti knjigi, da »ni zajela stoo odstotno vsega, kar bi moralo priti vanjo«.

Möderndorfer je svojo etnografsko zbirko nazval »Verovanja, uvere in običaji Slovencev«. Ta splošni naziv nam torej razločno pravi, da zbirka prinaša vse tisto etnografsko gradivo, ki se nanaša na slovenske ljudske običaje, uvere in verovanja. Če se zdaj ob peti knjigi, ki je njen naslov »Borba za pridobivanje vsakdanjega kruha«, vprašamo, kakšno gradivo spada v to knjigo, bomo dejali, da vsekakor običaji in verovanja, ki so v tesni zvezi z vsakdanjim delom doma, na polju, v gozdu, na paši ali kje drugje; verovanja in običaji, ki z njimi pričenjajo delati, ki spremljajo delo, ožive v odmoru med delom in oznanjajo konec opravljenega dela; najdemo jih v vsakdanjem hišnem in srenjskem življenju, v poljedelstvu, živinoreji, vinogradništvu, sadjarstvu, ljudski prehrani, navsezadnje tudi v življenju in delu drugih stanov (lovcev, splavarjev, gozdarjev, obrtnikov, rudarjev itd.). Vendar že površen pregled raznega gradiva, objavljenega v peti knjigi, nam pove, da se Möderndorfer nikakor ni oziral na meje, ki mu jih postavlja splošni naziv zbirke in naslov pete knjige. Ena največjih pomanjkljivosti pete knjige in izbora njenega gradiva je prav ta, da si avtor niti ni na jasnem, kakšno gradivo prav za prav spada v etnografsko zbirko, ki je namenjena ljudskim običajem in verovanjem. Vzemimo na priliko poglavje predelave volne, konoplje in lanu na str. 63—65. Vanj je avtor uvrstil gradivo, ki podrobno navaja, kje povsod na Slovenskem je bila do leta 1900 razvita ovčereja, kako so pri nas delali sukno iz ovčje volne, kdo vse je nosil bukovno sukno, in dalje, kje povsod so bukovno sukno vavhali; omenja platno kot plačilno sredstvo, govori o prodaji platna itd. V poglavju »Tkanje« na str. 71—74 je objavil gradivo, ki opisuje med drugim tkanje trakov, v poglavju o lovu na str. 133—144 je uvrstil vse pošno gradivo, ki se podrobno dotika raznih načinov lova, lovskih pasti itd. Tudi v drugih poglavjih je več ali manj podobnega gradiva, na kratko takega gradiva, ki v etnografski znanosti ni ljudski običaj, povezan na čarovno-verski ali kateri drugi osnovi z delom, marveč delo samo, delovni postopek, praktično-tehnična stran nekega dela ali opravila, domača obrt, trgovina z nekim izdelkom in podobno. Naslov zbirke v peti knjigi »Borba za pridobivanje vsakdanjega kruha« nikakor še ne dovoljuje avtorju, da meša med ljudske običaje in verovanja, ki so v zvezi z vsakdanjim delom, takšno gradivo iz kmečkega gospodarstva, domače obrti, trgovine in lova. Avtor je svojo celotno zbirko imenoval »Verovanja, uvere in običaji Slovencev« in ta glavni naziv je odločil pri izbiro gradiva. O naslovu pete knjige pa je treba seveda ugotoviti, da ni primeren za etnografsko knjigo, ki prinaša golo gradivo. Tak naslov nujno terja posebno ureditev gradiva, mislim

na ureditev, ki je hkrati povezana s primerno razlago gradiva z vidika borbe za vsakdanji kruh.

H gradivo, objavljenemu v peti knjigi, pa je treba še marsikaj drugega kritično pripomniti. Tako je avtor po nepotrebnem objavil v peti knjigi razno gradivo, ki se tiče kmečkih polpraznikov oz. praznikov, ko ima vendar v načrtu izdajo posebne knjige letnih običajev z naslovom »Prazniki«, kamor spadajo tudi vsi ti kmečki polprazniki. Dalje bi bilo vsekakor umestnejše, da bi gradivo, nanašajoče se na bolezní domačih živalí, uvrstil v knjigo o ljudski medicini, ki ima njeno izdajo tudi posebej v načrtu. Posebno vprašanje predstavlja končno objava raznega mitološkega gradiva, gradiva, kot so na priliko kozmogonijske in astralno-mitološke predstave, zbadljivke, anekdote itd.

Za Möderndorferjevo etnografsko zbirko je zelo značilna nedoslednost v metodi ureditve gradiva. Vzemimo kar poglavje z naslovom »Voda in ogenj«. Naslov tega poglavja, če ga primerjamo z nazivi prejšnjih poglavij, nam pove, da je avtor opustil svojo dosedanja metodo ureditve ter se je lotil gradiva z bistveno drugačnimi metodičnimi prijemi. Najprej so mu izhodišče raznih ljudskih običajev, uver in verovanj koledarski prazniki in polprazniki, razne oblike in vrste dela, pridelki, lov, živali, rastline, jedi itd., nato pa si izbere dve naravni sili, vodo in ogenj, ki igrata pomembno vlogo v ljudskih običajih in verovanjih, ter glede na njiju uredi ustrezno gradivo v posebno poglavje. S tem prehaja avtor od splošne ureditve gradiva k posebni ureditvi, ki pa je seveda sama po sebi tako daljnosežna, da bi moral pri njej upoštevati ne samo gradivo iz pete knjige, temveč tudi iz ostalih štirih knjig. Prva ureditev je enostavnejša in mnogo primernejša za goło gradivo, ki ga prvokrat objavljamo, druga ureditev pa je težja in mnogo bolj kočljiva naloga, kot si jo predstavlja avtor; rešujejo jo uspešno večje etnografsko-folklorne razprave monografskega značaja. Če bi avtor bil dosleden tej novi metodi ureditve zbirke, bi moral v poglavju »Voda in ogenj« ponoviti znaten del gradiva, ki ga je že navajal v prejšnjih poglavjih. Na drugi strani pa je v poglavju »Voda in ogenj« nekaj gradiva, ki bi ga avtor mogel navajati v prejšnjih poglavjih, na primer v poglavju Florjanovo, Pavlovo, paša itd., ali pa bi zanj v soglasju z ostalimi poglavji mogel sestaviti nova poglavja. Na priliko verovanje »Če v Crnem vrhu pri Idriji voda v loncu vre in jo puste brez potrebe vreti, se izgublja ženska moč« bi spadalo v hišno-kuhinjsko poglavje, ki ga v knjigi pogrešamo, prav tako razno gradivo, ki se nanaša na ognjišče itd. Tudi o poglavju »Vreme in neurje« moremo reči, da bi vse tam zbrano gradivo moglo biti razporejeno pod »Letino« ali v druga ustrezna poglavja. Verjetno bi nekaj gradiva preostalo in ne bi znali, kako naj ga razporedimo. No, to gradivo bi bilo večidel mitološkega, anekdotskega, ljudsko-pravnega, vrhu tega pa čistega gospodarskega značaja. Zanj velja, da nima česa iskati v tej knjigi, njegovo mesto je v drugih etnografskih zbirkah. Po vsem tem smo spoznali, kako važen mora biti etnografu, ki ureja gradivo, enoten, pravilno sestavljen načrt. Če tega ni, se utegne vsakemu zgoditi to, kar se je Möderndorferju v peti knjigi njegove etnografske zbirke, da bo namreč žrtev številnega, mnogoobraznega in z ináčicami preobloženega gradiva.

Möderndorfer je objavil v peti knjigi sila mnogo etnografskega gradiva. Priznati moramo, da je tisti del gradiva, ki izvira iz raznih neobjavljenih rokopisnih zbirk našega učiteljstva, za našo etnografijo zelo dragocen, čeprav nepopoln donesek. Vprašanje je le, če je avtor vse to novo gradivo kritično pregledal, ali ga je kontroliral na samem mestu. Zanesli bi se do neke mere na verodostojnost podatkov, ki so jih zbrali učitelji sami. Če pa so gradivo učiteljem zbrali učenci ali pa so ga učitelji kar enostavno prepisali iz šolskih in domačih nalog — morda je nekaj takih primerov v zbirki — potem bi se moralo vse tako gradivo vsekakor na terenu samem strogo prekontrolirati, preden gre v tisk. Bojimo se, da Möderndorfer te kontrole večidel ni opravil, zaradi česar je znanstvena vrednost njegove zbirke glede novega gradiva bolj ali manj problematična.

V težnji, da bi bila etnografska zbirka verovanj, uver in običajev Slovencev zares neko temeljno delo v naši etnografiji, je avtor novemu gradivu iz rokopisnih

zbirki in raznih ustnih podatkov priključil obilo starega gradiva, objavljenega od Valvasorja do II. knjige Narodopisja Slovencev, ki je še v tisku. Avtor misli v uvodu, da je nepopolno samo novo gradivo. Nepopolno pa je v peti knjigi tudi staro gradivo, kar nikakor ni v redu, če pomislimo, da zbirka skuša biti v naši etnografiji neko temeljno delo. V gradivu, ki je osrednjega značaja v knjigi in ki se nanaša na običaje pri delu, manjkajo važni podatki, ki so jih prispevali Habjanič, Hašnik, Tonejec, Erjavec, Valjavec, Mravljak, Albreht in drugi v krajših in daljših sestavkih.

Kako avtor uporablja v zbirki novo gradivo, tega ne moremo kontrolirati, pač moremo to storiti z gradivom, ki nam je znano iz naših knjig, revij in časnikov. O tem gradivu velja predvsem ugotoviti, da je večinoma podano v tako prirejeni obliki in da je marsikje tako površno nakazano, da znanstvenim namenom ne more niti najmanj služiti. Vsak pravi etnograf si bo to gradivo raje poiskal v originalu. Prav tako ni avtor storil nobene usluge etnografski znanosti, če gradiva ne navaja iz izvornika, ampak ga povzema kot citat iz raznih drugih knjig, spisov in razprav. Sicer pa pogledimo, kako navaja razno gradivo iz izvornikov. Na str. 103 objavlja iz Streljka kraško inačico o Indiji. Streljevo ali pa tiskovno napako skuto je še poglobil: s kuro, namesto pravilno: s skuto jo orajhajo, kar je popravil M. Murko v Slovenskem jeziku III. 1940, str. 21. Ponekod avtor spremeni vsebino gradiva: po Bilcu v Novicah je v pravljici o Kurentu zlezel človek na vinsko trto, da se je rešil potopa, medtem ko je po Möderndorferju na str. 87, kjer govori o ajdi, zlezel človek — na steblo ajde (?). V razpravi »Od kruha do malega kruhka« (Etnolog X/XI) beremo na str. 213/14: »Ako je imela krava telička, so ji dali malo tega krajčeka.« Möderndorfer ta običaj takole prepiše: »Brž po teletenju so dali v Dražgošah kravi krajček...« Navratil v LMS 1885, str. 131, pravi: »V torek se ženijo samo konjedirci (pri Strugah), — konjederci in beriči pa v Kranji«, kar je M. takole preobrnil na str. 62: »V Kranju in v Strugah so se v petek ženili le konjedirci in biriči.« Pajek v »Črticah« piše: »Kedar čujejo sosedi prve mlatiče, pravijo o njih: Ti lakoto ubijajo (Zdole).« Möderndorfer kar enostavno spremeni kraj običaja: »V Brežicah so rekli, ko so slišali prve mlatiče...« Dalje M. netočno navaja pripovedko o Vidovini, ki jo je povrh tega tudi napačno uvrstil v poglavje »proso«, ker je prezrl, da je po Šašlju kavran pobral na njivi tri debelkina zrna. Navratil na str. 135, LMS 1885, pravi: »V petek ni dobro striči las... (Dutovlje),« kar M. izpopolni: »V petek v Dutovljah dečkom niso strigli las...« Lahko bi navedli še mnogo primerov, ki skupno z gornjimi očitno kažejo, kako samovoljno, površno in brezvestno je avtor ravnal z mnogim starim, že objavljenim gradivom. Razen tega je treba ugotoviti, da je tudi v citiranju avtorjev in njih del pomanjkljiv in netočen. Tako se na mnogih mestih sklicuje na Šašljeve Biserice namesto pravilno na Kochekove in Šašljeve Slovenske pregovore, reke in prilike. Marsikje navaja stvari, ki jih v citiranem delu zaman iščeš. Če je avtor tako ravnal z gradivom, ki nam je znano in ga lahko kontroliramo, kako neki šele more biti z gradivom iz rokopisnih zbirk, ki jih nimamo pri roki.

Möderndorferju navsezadnje res ni bilo treba segati po starem objavljenem gradivu. Umestneje in mnogo smotrnejše bi bilo, če bi uredil in objavil zgolj novo gradivo iz rokopisnih zbirk. Ze to novo gradivo, ki se naslanja na približno 44 rokopisnih zbirk in na številne ustne vire, je tako ogromno, da bi zavzelo več knjig. Avtor pa bi najprej moral gradivo porazdeliti po krajih (oziroma po večjih ali manjših etničnih okrožjih), nato pa šele gradivo vsakega posameznega kraja ali okrožja stvarno urediti, to se pravi, verovanja, uvare in običaje porazdeliti v ustrezne vrste. Tako urejena zbirka gradiva bi bila mnogo preglednejša in smotrnejša, da ne omenjam njenih drugih prednosti. In če bi M. objavil kar rokopisne zbirke v taki obliki, kot jih je dobil s terena, bi ta knjiga bila verjetno boljša od knjige z naslovom »Borba za pridobivanje vsakdanjega kruha«, etnografski znanosti pa bi vsekakor bila v večjo korist.

Po vsem tem pa se seveda strinjamo z avtorjem, da je treba vsa naša verovanja, uvare in običaje zbrati v veliko zbirko, ki naj bi bila temelj za raz-

iskavanje naše družbene vede, temelj za podrobne razprave v naši etnografiji in folklori. Toda takega dela se bomo mogli lotiti šele tedaj, ko bomo na našem podeželju zbrali vse gradivo in ga kritično pregledali. Močno pa dvomimo, da bi mogli to temeljno delo z uspehom dokončati, če bi šli po tej poti, ki nam jo je pokazal M. v svoji peti knjigi. Nočemo se na tem mestu spuščati v razmotrivanja o takem delu, menimo pa, da bi vprašanje takega temeljnega dela morali najuspešneje rešiti le s posebnim etnografskim priročnikom, s slovarjem ljudskih verovanj, uver in običajev.

Ne le Möderndorferju, temveč nam vsem v pouk in opozorilo sem ob M. etnografski zbirki spregovoril o osnovnih stvarih, ki se zde enostavne in same po sebi razumljive. Zakaj prav M. delo nam odkriva neke senčne strani v naši etnografiji. Opozarja nas, da prav nič ne razpravljamo o metodah našega dela, o nalogah in ciljih etnografije in folklore; govori nam, da posvečamo vse premalo pažnje vzgojni kritiki v naši etnografiji in folklori: in končno nam potrjuje, kako slabo se marsikateri slovenski etnograf zaveda odgovornosti, ki jo prevzema z delom v etnografsko-folklorni znanosti. Zadnji čas je, da z vsemi temi negativnimi pojavi v naši etnografiji do kraja obračunamo.

Boris Orel

MÖDERNDORFERJEVE ZBIRKE KOROŠKIH LJUDSKIH PRIPOVEDK

France Kotnik je v »Pregledu slovenskega narodopisja« pred petimi leti naštel kakih dvajset samostojnih knjižnih izdaj slovenskih ljudskih pravljic in pripovedk. Po natančnejših preiskavah je število izdaj naraslo na kakih trideset. Jasno, da je med temi tridesetimi izdajami malo čisto znanstvenega gradiva, a potrebno bo vendarle preresetati in primerno oceniti vse, kar imamo. Danes začnemo pri V. Möderndorferju, ker so njegove »Koroške narodne pripovedke« (Založba in tisk MD v Celju, 1946) pri nas po osvoboditvi prva in doslej edina zbirka slovenskega folklornega gradiva v prozi.

Zadnjih trideset let se menda nobena slovenska pokrajina ne more meriti s Koroško glede števila izdaj ljudskega pripovednega gradiva v prozi. K temu so pripomogli Albrehtovi »Paberki iz Roža« (1920), Košarjeva knjižica »Gorčez izaro« (1923), Kotnikove »Storije« (1924), Šašljevo in Ramovševo »Narodno blago iz Roža« (1936—1937), v precejšnji meri pa tudi razne Möderndorferjeve izdaje. Gradivo, ki ga je Vinko Möderndorfer, po rodu Korošec, objavljaj dolga leta, je nabral večinoma sam v svoji ožji domačiji med leti 1920—1924 oz. 1926. S strogo znanstvenega stališča Möderndorferjeve zbirke zaostajajo za Kotnikovimi Storijski in zlasti za Šašljevimi rožanskim blagom, vendar pa jim tu ne mislim odrekati vsakršno znanstveno pričevalnost ali celo tatiiti pozitivni pomen, ki so ga imele s tem, da so poživljale v slovenski javnosti misel na priključitev Koroške. S svojo kritiko bi rad le pomagal tistim, ki bodo kakorkoli morali seči po Möderndorferjevem gradivu.

Na podlagi »Koroških narodnih pripovedk« iz leta 1946 moremo malone dokončno oceniti Möderndorferja kot zbiratelja in izdajatelja ljudskih pripovedk, pravljic, bajk i. p., ker je tu zbrano vse njegovo glavno gradivo te vrste. Prva njegova zbirka koroških pripovedk (iz Mežiške doline — 1924) je obsegala 62 števil, ki jih v novi izdaji srečamo vse od kraja, le drugače razporejene. Tudi vseh 18 števil, ki druge knjige koroških pripovedk (Celje, 1937) imamo tu v ponatisu. Posamezne številke (po avtorjevih podatkih 4) so iz zbirke »Narodno blago koroških Slovencev« (Maribor, 1934), nekaj jih je pa tudi iz »Mladike«. K temu blagu izpod Möderndorferjevega peresa je treba dodati še kakih 25 števil, ki so posnete iz knjige Šašel-Ramovš, »Narodno blago iz Roža«. Če izvzamemo eno ali dve zgodbi (»Samson«, str. 101, in »Bog je ustvaril Kranjca«, str. 278), je na dlani, da zbirka »Koroških narodnih pripovedk« — približno 120 po številu — v svojem vsebinskem sestavu ne prinaša nič novega ali nepoznanega. Drugače bi seveda bilo, ko bi ne bil okupator uničil v stavku (v tiskarni Mohorjeve družbe) nameravanega nadaljevanja oz. drugega dela zbirke iz leta 1937. Vendar mislim,